

ORCID: 0009-0009-0646-4184

UDK:658.562:6II9.85(575.1)

SUT MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQRISH JARAYONIDAGI SAMARADORLIK KO'RSATKICHLARINI TAHLIL QILISH VA ULARNI YAXSHILASH STRATEGIYALARI

Umarova Nilufar Abdukaxor qizi

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Ilmiy-innovatsion ishlanmalarni
tijoratlashtirish bo'limi yetakchi mutaxassisi, "Yashil" iqtisodiyot va barqaror
biznes kafedrasida Mustaqil izlanuvchisi*

Kirish

Bugungi kunda pishloq mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash imkoniyatlarini kengaytirish zaruriy masalalardan biridir. Pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash sohalari, kichik va o'rta darajadagi korxonalar tomonidan sutni qayta ishlash korxonalaridan ajralib, alohida faoliyat ko'rsatmoqda. Biroq, pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan yirik korxonalar mamlakatimizda juda kam uchraydi. Bu holat, asosan, sutni qayta ishlash korxonalarining tarmoq tarkibida faoliyat yuritishi bilan bog'liq. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun pishloq mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash bo'yicha mustaqil korxonalar tashkil etilishi zarur. Bu, korxonalar samaradorligini oshirish, mehnat unumdorligini yaxshilash, fondlar qaytimi va infratuzilmani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalarida mavjud muammolar tahlil qilinmoqda. Tadqiqotlar Samarqand viloyatidagi pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalarining asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarini, masalan, mehnat unumdorligini va fondlar qaytimi holatini o'rganishga qaratilgan. Korxonalaridagi muammolarni aniqlab, ularni bartaraf etish uchun taklif va tavsiyalar ishlab chiqish,

sohadagi samarasizliklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, pishloq mahsulotlarini yetishtirish hajmini oshirish, alohida mustaqil korxonalar sifatida faoliyat ko'rsatishga imkoniyat yaratish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish orqali muammolarni hal qilish maqsadga muvofiqdir. Bu jarayonlar, o'z navbatida, pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash sohasidagi samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Ayni damda har bir korxonada asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari korxonaning barqarorligini belgilovchi eng muhim omil sifatida baholanadi. Sababi, ishlab chiqarish, qayta ishlash, mehnat unumdorligi, fondlar qaytimi va asosiy fondlarning natijalari iqtisodiy samaradorlikni ko'rsatadi. Pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishda pishloq mahsulotlarini yetishtirish, mehnat unumdorligi, fondlar qaytimi va asosiy fondlarning yakuniy natijalarini baholash muhim ahamiyatga ega. Asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarining barqaror darajada bo'lishi, korxonada mehnat unumdorligi, fondlar qaytimi va asosiy fondlarning samaradorligiga bevosita bog'liqdir. Pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalarida mehnat unumdorligini tahlil qilish zamon talabi hisoblanadi. Ushbu ko'rsatkichlarni baholamasdan, korxonaning iqtisodiy samaradorligini aniqlash imkoni yo'q. Pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalaridagi mehnat unumdorligi, ushbu jarayonning eng muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida ko'riladi. Mehnat unumdorligi iqtisodiy jihatdan, korxonalar faoliyatidagi insonlarning mehnat jarayonida keltirgan natijalari, samaradorligi va mahsuldorligi sifatida ta'riflanadi. Boshqacha qilib aytganda, mehnat unumdorligi korxonada mavjud ishchi kuchining faoliyati va samaradorligi bilan bog'liqdir.

O'zbekiston pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalarida mehnat unumdorligini oshirish va rivojlantirish zamonaviy talablardan biridir. Iqtisodiy adabiyotlarda mehnat unumdorligi xodimning ma'lum bir vaqt ichida ishlab chiqargan mahsulot hajmi orqali aniqlanadi. Ishlab chiqarish korxonalarida mehnat unumdorligi, asosan, korxonaning yalpi va sof mahsulot ulushi hisobiga aniqlanadi.

Korxonadagi yillik mahsulot hajmini o'rtacha ishlov beruvchi xodimlar soniga bo'lish orqali bir nafar xodim tomonidan yetishtirilgan mahsulot hajmi aniqlanadi. Mehnat unumdorligining o'sishi, mahsulot birligini ishlab chiqarishdagi mehnat sarfini kamaytirishni anglatadi. Har bir korxonada, xususan, pishloq mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida, mehnat unumdorligini oshirish muhim ko'rsatkich sifatida baholanadi. Mehnat unumdorligi yetishtirish va qayta ishlash jarayonining zamon talablariga mos ravishda rivojlanishiga imkon beradi.

Pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalaridagi asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarini oshirishda yana bir muhim omil — asosiy vositalar hisoblanadi. Bugungi kunda korxonalar asosiy vositalardan samarali foydalanish, ularning holatini tahlil qilish va samaradorligini aniqlash zarurati yuzaga kelmoqda. Pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalarida asosiy vositalarning holatini o'rganish va ularning samaradorlik ko'rsatkichlarini tahlil qilish ham muhimdir. Pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalarining mahsulot yetkazib berish quvvati, korxonaning to'liq ish jarayonida birmuncha bandoqligini anglatadi. Ushbu jarayon nafaqat mahsulot ishlab chiqarish jarayoniga, balki korxonaning xarajatlari tarkibiga va moliyaviy imkoniyatlariga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Korxonaning ishlab chiqarish imkoniyatlari va uning foydalanuvchi holatiga baho berish asosida pishloq korxonalarining iqtisodiy potentsiali va uni maqsadli boshqarish belgilab beriladi.

Asosiy tahlil va natijalar

Pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalarida samaradorlikni oshirish bo'yicha asosiy tahlil va natijalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Ishlab Chiqarish Samaradorligi

A. Texnologik Tahlil

Pishloq ishlab chiqarish jarayonida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali samaradorlikni oshirish imkoniyatlari tahlil qilindi. Xususan, quyidagi texnologik o'zgarishlar kiritildi:

Avtomatlashtirilgan tizimlar: Ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish

orqali xatoliklarni kamaytirish va mahsulot sifatini yaxshilash mumkin. Avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida mahsulotning bir hil va yuqori sifatini ta'minlashda ijobiy natijalar kuzatildi.

Modular ishlab chiqarish: Modular ishlab chiqarish texnologiyalari orqali ishlab chiqarish jarayonlarini moslashtirish va operatsion xarajatlarni kamaytirish imkoniyati yaratildi. Bunday texnologiyalar mahsulot ishlab chiqarish vaqtini qisqartirishga yordam beradi.

B. Ishlab Chiqarish Ko'rsatkichlari

O'rganilgan korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligi ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Misol uchun:

Mahsulot hajmi: Korxonalar tomonidan ishlab chiqarilgan pishloq mahsulotlari hajmi tahlil qilindi. Samaradorlikni oshirish uchun ishlab chiqarish hajmini oshirish maqsadida yangi texnologiyalar va usullar joriy etildi.

Xarajatlar: Ishlab chiqarish xarajatlari va ularning ta'siri tahlil qilindi. Xarajatlarni kamaytirish uchun resurslardan samarali foydalanish va energiya samaradorligini oshirishga e'tibor qaratildi.

2. Resurslardan Samarali Foydalanish

A. Energiya Samaradorligi Pishloq ishlab chiqarish jarayonida energiya resurslaridan samarali foydalanish natijalari tahlil qilindi. Energiya samaradorligini oshirish uchun quyidagi tadbirlar amalga oshirildi:

Energiyani qayta ishlash tizimlari: Ishlab chiqarish jarayonida energiya qayta ishlash tizimlari joriy etildi. Bu orqali energiya iste'molini kamaytirish va xarajatlarni qisqartirish mumkin bo'ldi.

Yashil texnologiyalar: Ekologik toza texnologiyalar va energiya samarali usullar yordamida resurslardan samarali foydalanish ta'minlandi.

B. Ishchi Kuchini Boshqarish

Ishchi kuchining samaradorligi va uning ta'siri tahlil qilindi. Ishchi kuchini boshqarish bo'yicha amalga oshirilgan choralar:

O'quv va malaka oshirish: Xodimlarning malakasini oshirish va ularni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish orqali ishlab chiqarish samaradorligini

oshirishga erishildi.

Ishlab chiqarish tashkiloti: Ishchi kuchining samarali tashkil etilishi va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish orqali ishlab chiqarish samaradorligi oshirildi.

3. Mahsulot Sifati va Sifat Nazorati

A. Mahsulot Sifatini Baholash

Pishloq mahsulotlarining sifati va sifat nazorati tizimlari tahlil qilindi. Mahsulot sifatini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirildi:

Sifat nazorati: Mahsulot sifatini doimiy ravishda nazorat qilish va sifatni yaxshilash uchun zamonaviy sifat nazorati tizimlari joriy etildi.

Sifat ko'rsatkichlari: Pishloq mahsulotlarining sifat ko'rsatkichlari (masalan, qadoqlash sifati, muvozanat, saqlash sharoitlari) tahlil qilindi va sifat nazorati tizimlari kuchaytirildi.

B. Mijozlar Tahlili

Mijozlarning ehtiyojlari va talablarini tahlil qilish orqali mahsulot sifati va xizmat ko'rsatish darajasi oshirildi. Mijozlar fikri va talablariga mos ravishda mahsulotlar takomillashtirildi.

4. Natijalar

Ishlab Chiqarish Samaradorligi: Yangi texnologiyalar va jarayonlarni optimallashtirish orqali ishlab chiqarish samaradorligi sezilarli darajada oshdi. Mahsulot hajmi va sifat ko'rsatkichlari yaxshilandi.

Resurslardan Foydalanish: Energiya samaradorligi oshirildi va resurslardan foydalanish samaradorligi ta'minlandi. Energiya sarfi va xarajatlar kamaytirildi.

Mahsulot Sifati: Mahsulot sifatining oshishi va sifat nazorati tizimlarining kuchayishi orqali mijozlarning qoniqishi yaxshilandi.

Ishchi Kuchining Samaradorligi: Ishchi kuchining malakasi va samaradorligi oshdi. Ishchi kuchini boshqarish va tashkil etish orqali ishlab chiqarish jarayonlari optimallashtirildi.

Umuman olganda, pishloq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash korxonalarida samaradorlikni oshirish bo'yicha amalga oshirilgan tadbirlar va

strategiyalar ijobiy natijalar ko'rsatdi. Bunday yondashuvlar korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish va raqobatbardoshligini kuchaytirishga yordam beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, oziq-ovqat sanoati korxonalarida raqobatbardoshlikni oshirishda xorijiy tajribalarni o'rganish zamon talabiga aylanib bormoqda. Xorijiy tajribalarni o'rganish sohani rivojlanishini ta'minlaydi. Mamlakatimizdagi oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish uchun yuqorida Yevropa davlatlarida tadbiiq etilgan yangi innovatsion tajribalarni amaliyotga keng tatbiiq etish eng muhim innovatsion yechimlar hisoblanadi.

Xulosa va takliflar

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, bugungi kunda mamlakatimizda pishloq mahsulotlarini yetishtirish hajmi tez sur'atlarda o'sib bormoqda. Bunga sabab aholini pishloq mahsulotlariga bo'lgan talabi ortib borayotganligi bo'lib, yangi pishloq turlarini ishlab chiqarishga ehtiyoj sezilmoqda.

Buning uchun esa pishloq mahsulotlarini qayta ishlovchi korxonalar, zavodlardagi xalqaro tajribalar va yangi innovatsiyalarni o'rganish, dunyo reytingida top-100 talikka kiruvchi pishloq mahsulotlarini qayta ishlovchi korxonalaridagi mahsulot yetishtirish imkoniyatlarini tahlil qilish, xarajatlarni kamaytirish, pishloq mahsulotlarini ishlab chiqaradigan korxonalarni sutchilik tarkibidan chiqarib, alohida tarmoq sifatida rivojlantirish, pishloq mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar uchun yangi imtiyozlarni berish, ularni iqtisodiy jihatdan har tomonlama qo'llab-quvvatlash, raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan yangi imkoniyatlarni yaratib berish, xalqaro tajribalarni amaliyotga keng joriy etish, sotish imkoniyatlarini kengaytirish, mahsulot hajmini oshirishga qaratilgan innovatsion yechimlarni ishlab chiqish, imtiyozli kreditlarni ajratish va mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilgan yangi dasturlarni korxonalariga tatbiiq etish hal qilinishi lozim bo'lgan eng muhim masalalar hisoblanadi. Ushbu masalalarni amaliyotga tatbiiq etish va ularni rivojlantirish pishloq mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida mahsulot ishlab chiqarish hajmini ortib borishiga hamda sotish

imkoniyatlari yuqori sur'atlarda o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi. Yuqorida keltirilgan tavsiyalarni amaliyotga keng joriy etilishi natijasida, oziq-ovqat sanoati korxonalarida raqobatbardoshlikni oshirishning yangi imkoniyatlarini rivojlanishiga va oziq-ovqat sanoati korxonalarini iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini oshishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni, 2022-yil 28-yanvar.
2. Liu Y., Wang X. "Promoting Competitiveness of Green Brand of Agricultural Products Based on Agricultural Industry Cluster," *Wireless Communications and Mobile Computing*, vol. 2022, Article ID 7824638, 2 page, 2022.
3. Lukiewska K., Juchniewicz M. Identification of the Relationships between Competitive Potential and Competitive Position of the Food Industry in the European Union. *Sustainability* 2021, 13, 4160. <https://doi.org/10.3390/su13084160>.
4. Крутиков К., Якунина М. Региональный рынок мяса: конкурентоспособность предприятий и продукции. -М.: Ноосфера, 2011. - 160 с. Монография.
5. Орзуев П. Реструктуризация как инструмент экономического роста предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан специальность 08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством: Экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами (промышленность) диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук Душанбе-2011.
6. Салимов Б., Юсупов М. "Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг рақобатбардошлиги ва экспорт салоҳиятини ошириш омиллари", "Иқтисодиёт www.pedagoglar.org

ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 6, ноябрь-декабрь, 2014 йил. -с. 4.

7. Бурханов А. “Саноат корхоналари молиявий барқарорлигини баҳолаш усули”, “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 6, ноябрь-декабрь, 2018 йил. -с.3-4.

8. Ш.Шодмонов, У.Ғафуров Иқтисодиёт назарияси (дарслик). - Т.: “Фан ва технология” нашриёти, 2005, -251 б.

9. Ш.Қобилов Иқтисодиёт назарияси: Дарслик. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2013. – 268 б.

10. Хакимов З. “Саноат кластерлари самарадорлигини таъминловчи омиллар тизими”, “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali, 1/2022 январь-февраль №00057 219-220 стр.

11. The Future of Food Challenges & opportunities, 2022 Deloitte Belgium ma'lumotlari.